

מהסדר קרקעות למפת ארץ ישראל 1920-1948

ספר מחקר מאת דב גביש, הוצאת יד יצחק בן-צבי

אפרים אורני

הספר, בן 297 עמודים, הנו מחקר מעמיק בענייני מדידת קרקע והסדרי קרקע בין השנים 1918 ו-1948, תקופת המנדט הבריטי על ארץ ישראל. הוא מציג את נושאי באורח בהיר ומקל על הקורא והמתלמד. תיאורו הכרונולוגי פותח ב-1799 עם מפת ז'קוטין שהוכנה בשביל צבא נפוליאון שפלש אז ארצה.

הספר מבהיר את תפקידיה הנבדלים של המערכת הכרטוגרפית - המדידה הקדסטריית שהיא תנאי להסדר מקרקעין, לרישום הקניין הקרקעי ולמסוי המושגת עליו, והמיפוי הטופוגרפי המשמש מטרות רבות - צבאיות, תכנוניות ואזרחיות שונות, זה שלדברי אחד מראשי המפעל הבריטיים עשוי לשמש "אנדרטה לאומית" לארץ הממופה כהלכה.

הפקידות הבריטית נתבעה למאמצים רבים במלאכת המדידה, כדי להתגבר על ההזנחה של השלטון העות'מני אשר ברישום נתוני הקניין הסתפק בעדותם של בעלי הקרקע ושכניו הרבה יותר מאשר בקביעת מידות שטח בדוקות. הפקידות הבריטית שהחלה להתמנות תחת הממשל הצבאי ב-1918 ותחת הממשל האזרחי אשר קם ב-1920, כללה אישים שהתנסו במקצועם ברחבי האימפריה והצטיינו לא רק בכישוריהם אלא גם ברוח אידיאליזם ובהתעמקות בבעיות מלאכתם. גביש מתאר את תולדותיהם ודמותם של אישים מסורים אלה.

מחלקת המדידות שמרכזה הראשון היה בעזה, עברה ליפו ולבסוף לירושלים. היא שירתה שני תפקידים שונים: רישום קדסטרי של הקניין הקרקעי, כרגיל בקנה מידה גדול, והכנת מפות טופוגרפיות. שינויים בקנה המידה תבעו מאמצים טכניים וארגוניים. מעניין שכבר בראשית פעולתו צידד הממשל בשיטה המטרית שאז לא היתה בשימוש בארץ האם בריטניה.

במישור החוף ובעמקי הפנים היתה המלאכה פשוטה יותר מאשר באזורי ההר, ששם גם הקניין היה מפוצל יותר. בנגב שמדרום לבאר שבע כמעט שלא נערכו מדידות. מכאן, שעם זאת הבריטים ב-1948 היה השטח שנועד למדינת היהודים מדוד ומתואר יותר מהשטחים שנועדו למדינה הערבית.

המחבר מפרט את שיטת המדידה והכלים שבהם נעזרה. אלה היו שונים בין המדידה הקדסטריית לטופוגרפית. מחלקת המדידה נתקלה בבעיות עצמאותה האירגונית, האם נועדה להיות מפעל קבע או רק יחידה זמנית שתתפור או תצורף, עם תום עבודתה העיקרית, למחלקות ממשלתיות אחרות. הנושא עורר מריבות בין אישי ממשל. התפתחות בולטת חלה ב-1928, כשהוחל ברפורמה מקפת במדידה והסדרי המקרקעין, בהחשתם וייעולם.

בתחום המדידה והמיפוי אין סימן לאיבת הפקידות הבריטית למפעל הציוני, גם לא לקראת סוף שלטון המנדט. לא שאפו לסלק חומר מהארץ ולהשאיר בה תווה ובוהו. אדרבא, יש אפילו רמזים לאהדה מוסתרת ושמירה סדורה של החומר לאלה שהכינו את הממשל הישראלי.

המחבר משתדל להקל על הקורא. הוא מקדים לפרקים אחדים תיאור קצר של האירועים הפוליטיים והבטחוניים בתקופות הנדונות. הוא חוזר על הסברת מונחים ושיטות בכל קטע שהקורא נזקק להם ומסביר פרטים מקצועיים.

הספר מספק יידע ובקיאיות ומקל על הלימוד. יש לקוות שבעתיד ימצא הד"ר גביש הזדמנות לתאר את מפעל המדידה והכרטוגרפיה גם בארבע עשרות השנים הראשונות של מדינת ישראל.